

श्वान शिकविताना - सावधान!

श्वान कमी बुध्दीचे. आपण माणसे मात्र बुध्दीवान. आपण वाट्टेल ते काम करू शकतो अशा गोड गैर समजुतीमुळे श्वाना भोवतालची माणसे वावरत असतात. पण श्वानांच्या जगात वावरत असताना कोणाच्याकडून कायकाय चुका होऊ शकतात, ते या ठिकाणी दाखविण्याचा माझा प्रयत्न आहे.

प्राण्याची किंवा एकूणच जिवांची बुध्दी जेवढी कमी, तेवढ्या त्यांना मिळणाऱ्या ईश्वरदत्त देणग्या मोठ्या असतात हे कधीही विसरू नये. कोणत्या जिवाची कोणती शक्ती मोठी आहे हे लक्षात घेऊ न त्या त्या जिवाचा आपल्या समृध्दीसाठी आपण उपयोग करून घेतला पाहिजे. तसे करणे हाच खरे तर आपल्या बुध्दीचा खरा उपयोग आहे. श्वानांच्या ईश्वरदत्त देणग्यांपैकी माणसापेक्षा जास्त क्षमतेचे नाक व कान या दोन अवयवांच्या क्षमता आपल्याला माहीत आहेतच. पण श्वानांचा मनकवडेपणा किंवा इतरांच्या मनात चाललेले विचार जाणून घेण्याची शक्ती या प्रचंड क्षमतेची जाणीव श्वान शिक्षकांनी व पालकांनी सतत आपल्या मनात ठेवायला हवी व श्वानांबरोबर वावरताना आपल्या मनोव्यापारांवर म्हणजेच आपल्या विचारांबाबत आपण सतत जागृत आसायला हवे.

श्वानांसारखीच आपल्याला म्हणजे माणसांना लाभलेली ईश्वरदत्त देणगी आपण लक्षात घेतली पाहिजे. म्हणजे आपणही आपल्या सुप्त शक्ती वापरून वापरून अधिक अधिक तीक्ष्ण करीतच असतो हे आपल्या लक्षात येईल. उदाहरणच द्यायचे झाले तर कोणत्याही भिंगाचे सहाय्य न घेता बारीक तांदुळाच्या दाण्यावर नावे कोरून देणाऱ्या कारागीरांचे देता येईल. माणसाचा डोळा हा अजब अवयव आहे. वापरण्याची इच्छा ठेवून प्रयत्न करीत राहिल्यास व सतत सराव ठेवला तर माणसाचा डोळा एखादी वस्तू १५ ट मोठी करून पाहू शकतो हे प्रयोगाने सिध्द झालेले आहे. डोळ्याप्रमाणेच माणसाचे कान देखील अति संवेदनाशील असतात. रागदारी संगीताच्या अभ्यासकांचे कान बघा. घसा वापरून ताना घेणारे तानसेनांची छोटीशी चूक रस खेळून ऐकणाऱ्या कानसेनांना प्रचंड खटकते. माणसांच्या सुप्त क्षमताही अशाच विकसित होत जातात व त्या प्राण्यांपेक्षाही तीव्र होऊ शकतात. कारण माणसे बुध्दी वापरून त्या क्षमता वापरत असतात. प्राण्यांच्या व माणसांच्या अशा क्षमतांमधील फरक एवढाच की प्राणी बुध्दी न वापरत त्या वापरत असतात. श्वान विश्वात वावरताना डोळे उघडे ठेवून भोवतालची माणसे बघण्याची सवय मला लागली, कारण श्वानांच्या वागणुकीवर त्यांच्या भोवतालच्या माणसांचा प्रंड परिणाम होत असतो. म्हणून मी माणसांकडे अधिक जागरूकपणे पाहू लागलो,

श्वान ज्या क्षेत्रांत विशेषेकरून वापरले जातात, त्या क्षेत्रांत श्वानांपेक्षा अधिक कुशाग्र अवयव असलेली माणसे मला दिसली. श्वानांपेक्षा अधिक कार्यक्षमता असेलेल्या माणसांचे नमुने मला पोलीस दलांत काम करणाऱ्या माणसांत आढळले. बाँब शोधक पथकातील एक माणूस मी कधीच विसरणार नाही. त्या दिवशी मी महाराष्ट्र राज्या पोलीस दलातील बाँब शोधक श्वानांची चाचणी घेत होतो. माझ्या पध्दतीने मी काय करतो आहे ते कोणी पाहू नेय म्हणून त्या परीक्षेच्या जागेभोवती कापडाचे किनतान लावून घेतले. पोलीसांचा एक माणूस बाँब पेरण्यासाठी खड्डे करण्यासाठी वापरला व त्याला बाहेर काढले. मी स्वतः स्फोटके पिशव्यांत घालून त्या पिशव्या, नुसती वाळू होती त्या पिशव्या व माझा वास असलेले माझे रुमाल अशा तीन वस्तू त्या खड्ड्यांत पुरून ठेवल्या. ज्यांत वस्तू नव्हत्या असे खड्डे मी स्वतः हाताने भरून, काही

फावड्यांनी भरन वरन सारखे केले. माझ्या कामावर मीच खूप खूप होतो, कारण प्रयत्न करू नही खड्डा कोठे ते माझे मलाच लक्षात येत नव्हते.

जमीनीत पुरलेली स्फोटके शोधण्यासाठी किमान काही वेळ द्यावा लागतो. म्हणून हे काम करून मी जेवायला गेलो व पोलीस पथकाला त्या जागेभोवतालचे पडदे काढायला सांगितले. त्यांत परीक्षार्थी न इतर माणसेही तेथे वावरावीत म्हणजे अनेक वास तेथे राहतील असा माझा हेतू होता. दुपारी तीन साडेतीनच्या सुमारास मी श्वानांची परीक्षा घेण्यास सुरुवात केली. बरेच श्वान होते. तपासणीच संध्याकाळपर्यंत चालली. दोन चाचण्या झाल्या. त्यांचा निकाल लिहून क्रमवारी लावता लावता अंदार पडला. काम संपविताना स्फोटके विभागाचा हवालदार आला व म्हणाला, साहेब, स्फोटके काढून घ्या. मी म्हणाले, सकाळी देतो. तो विचित्र हसला व म्हणाला, साहेब, ती स्फोटके आहेत. गायब झाली, चोरीला गेली तर तुमच्या बरोबर मलाही अटक करून पोलीस चौकशी होईल. मी माझ्याबरोबरच्या पोलीस अधिकाऱ्याकडे पाहिले. तो म्हणाला, साहेब, परीक्षक म्हणून या सर्व प्रकाराला तुम्ही जबाबदार आहात. स्फोटके काढून द्यायलाच हवीत. निकालात ढवळाढवळ नको म्हणून मी सर्व श्वान व त्यांची माणसे यांना तेथून केव्हाच पिटाळले होते. ते कोठे गेले असतील ते बघणे अशक्य होते. अशा कठीण प्रसंगीक माणूस म्हणाला, साहेब, मी काढून देतो ती स्फोटके. तो माणूस प्रत्येक रिंगणाजवळ गेला. रिंगण ओलांडताना तो सांगायचा, इथे काहीही नाही. किंवा इथे काहीतरी आहे. पण काय आहे ते सांगता येत नाही. तेथे माझे रुमाल होते. साहेब, येथे काहीतरी जड आहे, पण स्फोटके नाहीत. तेथे वाळू भरलेल्या पिशव्या होत्या. त्या माणसाने सर्वच्या सर्व स्फोटके मला काढून दिली. माझ्या आश्चर्याला पारावार राहिला नाही. मी त्याला विचारले, अहो, आपण हे कले करता? तो म्हणाला, साहेब, मी स्फोटक शोधक शाखेत हवालदार आहे. श्वान पोहोतम्याआधी आम्ही तेथे पोहोचतो व जागा डोळ्याखालून घालतो. जिवाला धोक राहतो साहेब. हे कसं होतं ते समजत नाही साहेब, पण स्फोटक असली की आम्हाला समजतं. त्या माणसाच्या सांगण्यावर अनेक जणांचा विश्वास बसणार नाही. पण त्याने आधी केले व मग सांगितले असल्याने मी त्याला मनोभावे नमस्कार केला.

मासाच्या अशा तीक्ष्ण झालेल्या सुप्त शक्तीचे नमुने मी खूप बघितले हेत अशी माणसे जेव्हा श्वान शिक्षक म्हणून काम करतात, तेव्हा मोठा घोटाळा होतो. श्वानाचा मनकवडेपणा तेथे आड येतो. श्वान त्याच्या शिक्षकाला त्याचा देव मानत असतो. त्या देवाला खूप ठेवण्यासाठी त्याच्या मनात काय चालले आहे ते जाणून आपल्या श्वान शिक्षकाच्या मर्जीप्रमाणे श्वान वागत असतो. दिल वर्कबरोबर चालताना त्याच्या या वागण्याचे प्रत्यक्ष उदाहरण दिसून येते. आपण केव्हा थांबणार, केव्हा व कोणत्या दिशेला वळणार हे श्वानाला आपल्या विचारातूनच समजते व आपण काहीही हुकूम दिला नाही तरी श्वान आपल्या सावलीसारखा आपल्या बरोबरच राहतो. तुम्ही वेग वाढवा, श्वानाचे पाऊनल तुमच्या पावलाबरोबर पुढे पडते. तुम्ही हळू- आस्ते कदम चालण्याचा विचार केला की श्वानाची गती कमी झालेली असते.

अर्थात श्वानाचा हा मनकवडेपणा त्याच्या कामात घातकही ठरू शकतो. एकदा चार पाच माणसांचा एक सेंट्रीय शेतीचा अभ्यासगट घेऊन मी दौऱ्यावर गेलो होतो. या गटांत वेगवेगळ्या क्षेत्रांत काम करणाऱ्या बुद्धिमान व्यक्ती होत्या. त्यात पुण्याचे डॉ. राजीव शारंगपाणी होते. त्यांचे एक मित्र डॉ. वझे होते. पुण्यातील एक बांधकाम व्यावसायिक इंजीनियर श्री. विनीत जोशी होते. व्यापारी कंपन्यांची प्रसिद्धि मोहीम राबविणारे श्री. महेश गजेंद्रगडकर होते. आमट्आ मार्दावर होती म्हणून एका धंदेवाईक श्वान शिक्षकाची शाळा बघायला मी या सर्वजणांना घेऊन गेलो. आम्ही येण्याची आधी कल्पना दिली असल्याने त्यांनी जय्यत तयारीही केली होती. मैदानावर खुंट्या रोऊन त्याला श्वान बांधून ठेवलेले होते. त्यांना

बसायला त्यांची आसने होती. एक श्वान त्यांच्या बंगल्याच्या आवारात मोकळा होता. पण दोन आवारात बांधलेले होते. गाडीमधून उतरताच मी सरळ श्वानांकडे गेलो व प्रत्येकाचे लक्ष वेधून घेऊन माझ्या मनातले विचार बदलून कोण श्वान किती पाण्यात आहे व किती शिकला आहे, त्याची शिक्षणाची कोणती पायरी आहे ते बघून घेतले. त्या गृहस्थांनी आम्हाला प्रत्यक्षिके दाखवली. ऋत्वांनी त्यांचे मनापासून कौतुक केले कारण बरोबरची मामसे बुद्धिमान असली तरी श्वान शिक्षणात त्यांना गती नव्हती. प्रात्यक्षिक झाल्यानंतर मी त्या गृहस्थांना म्हटले, तुमच्या काही चुका होत आहेत. सर्वासमोर सांगितल्या तर चालेल का? ते गृहस्थ हो म्हणाले. तुमच्या कडून शिकायला मिळेल म्हणूनच तुम्हाला बोलावे, असेही म्हणाले. तरीही थोडे दुखावले गेलेले मला दिसले. मी त्यांना सांगितले, तुमचे श्वान तुमच्या मनातल्या इच्छेप्रमाणे काम करीत आहेत ते स्वतःचे कगसब वाढवीत नाहीत किंवा शिकविलेले त्यांच्या अंगी स्वभाव म्हणून बाणवत नाहीत असं मला वाटतं. त्याचे उदाहरण म्हणून मी त्यांना दोन गोष्टी करून दाखविल्या. त्या दोन गोष्टी त्यांनी प्रात्यक्षिकात दाखवून सर्वांची वाहवा मिळविली होती. त्या होत्या फुड रिफ्युजल म्हणजे इतरांनी देऊ केलेले खाणे न घेणे आमि दुसरी त्याही पेक्षा आश्चर्यकारक म्हणजे फुटबॉलच्या मैदानाएवढ्या मोठ्या मैदानातून लपवून टेवलेली एक आगपेटीतली काडी शोधून काढणे. मी त्यांनी त्यांच्या घरात आत बसायला सांगितले. दोन माणसे घेतली आणि पाच सात मिनिटे आमच्या बरोबर त्यांचे प्रशिक्षित श्वान फिरविले. त्या श्वानांनी आमच्यापैकी कोणीही दिलेली बिस्किटे आनंदाने खाल्ली. काही वेळापूर्वीच प्रात्यक्षिकाच्या वेळी याच श्वानांनी तोंडात कोंबलेले बिस्किट देखील खाली टाकले होते.

ड्रॉप म्हटले की त्या श्वानाने तोंडात धरलेली वस्तू खाली टाकायची. याचा धडा गिरविलेले ते श्वान खाणे देखील खाली टाकत होते. कारण तो श्वान शिक्षक मनातल्या मनात त्यांना ड्रॉप, नो असे हुकूम देत होता. श्वानांना शिकवताना हुकूम देणे केव्हा तरी बंद करावे लागते व शिकविलेली गोष्ट श्वानांच्या अंगी सवय म्हणून बाणवावी लागते हे त्या श्वान शिक्षकाच्या लक्षात आले नव्हते. आम्ही शिकविलेले सर्व काही श्वान करतो, घरी गेल्यावर तुम्ही सराव ठेवला नाही तर श्वान तसे काम करीत नाहीत असे सांगताना हा माणूस स्वतःलाच फसवीत होता.

त्याचे श्वान त्याच्या इच्छेनुसार काम करतात. अंगी सवय बाणवली तर स्वतःच्या मनाचा उपयोग करतात पण स्वतःची निर्णय शक्ती वापरत नाहीत. कारण तशी त्यांना संधी न मिळाल्याने सवयच लागलेली नसते. हे आगपेटीतील काडी शोधण्याच्या त्यांच्या कृतीतून मी त्यांना दाखवून दिले. त्यांच्या दृष्टिआड त्यांच्याच माणसांनी लपविलेली आगपेटीतील काडी त्यांच्या श्वानांना शोधून काढता आली नाही. ज्या मार्गावरून तो लपविणारा माणूस परत आलेला त्यांनी बघितला, त्याच दिशेने जेथे जेथे झुडपे होती, तेथे काडी लपविली असेल असे त्यांना वाटले व तेथे तेथे तो श्वान गेला. श्वान विचारप्रवाहामागे जातात हे मी मागेच म्हटले आहे. श्वान त्या शिकविणाऱ्याच्या मनातील जागी जाऊ लागला तेव्हा त्यांच्या ताबडतोब ही बाब लक्षात आली व त्यांनी ते मान्य केले.

पोलीस दलातही याच चुका होतात. श्वान शिक्षक वस्त्र लपवितो किंवा लपवीत असताना बघत असतो, तेव्हा कळत न कळत मार्गदर्शन करीत राहातो. त्यामुळे त्यांचे श्वान स्वतः काम करण्याऐवजी हाताळणाऱ्याच्या इच्छेप्रमाणे काम करू लागतात. स्वतःचे सामर्थ्य वापरण्याचे शिक्षण श्वानांना दिलेलेच नसते असे नाइलाजाने म्हणावे लागते. तुम्ही श्वान शिक्षक असाल किंवा मालक-पालक असाल तर हे धोके लक्षात घेतले पाहिजेत. श्वान शिक्षणात स्वतःची व इतरांची फसवणूक कळत न कळत झाली तर ती एक वेळ क्षम्य असते, पण मी श्वानांच्या बरोबर नेहमी असतो, बाहेरून येणारा तज्ज्ञ सांगतो ते ऐकण्याची गरज नाही, मला माझा श्वान इतर कोणापेक्षाही जास्त कळलेला आहे हा समज होणे ही सर्वात

धोकादायक बाब आहे. याचा अतिरेक होतो तो श्वानांना औषधे देताना व व्यायाम देताना. श्वानाचे स्वास्थ्य ही प्रत्येक मालक, पालकाची प्राथमिकता असते. त्यासाठी त्याने सतत तज्ज्ञ व प्राण्यांच्या डॉक्टरांशी सल्ला मसलत करायला हवी.